

תוספות מסכת שבועות דף ב עמוד ב

חייב על הראש שתיים - נראה דאע"ג דעל הזקן אינו חייב אלא בתער כדאמר בפ' בתרא דמכות (דף כא.) דבעי גילוח שיש בו השחתה בהקפת הראש חייב אף במספרים כעין תער כדמוכח בפ' ג' מינים (נזיר דף מא: ושם) דקאמר אי כתיב ראשו ולא זקנו הוה אמינא תרתי משמע דאתי עשה ודחי לא תעשה ומשמע דהקפת כל הראש שמיה הקפה ואכתי בתער מגנן ולהכי כתיב זקנו ואי לא מחייב בהקפת הראש אלא בתער א"כ שפיר שמעינן מראשו דגילוח מצורע בתער מדאמר רחמנא דעשה דמצורע דחי לאו דהקפה והא דקתני בתוספתא דמכות גבי ראש דאינו חייב עד שיקפנו בתער איכא למימר מאי תער כעין תער כדאשכחן פרק ב' נזירים (שם דף נח:) דאמר רב מיקל אדם כל גופו בתער ומפרש התם כעין תער וליכא למימר דהקפת הראש שרי במספרים ונקט בתוספתא דוקא תער לאפוקי מספרים ומ"מ מראשו לא שמעינן דגילוח מצורע בתער כיון דהקפת הראש אסור נמי במלקט ורהיטני דהא ודאי במלקט ורהיטני לא אפשר במצורע דגילוח כתיב ביה וא"כ מראשו ידעינן תער וכרבי אליעזר דאמר בפרק אלו הן הלוקין (מכות דף כא.) דמלקט ורהיטני נמי גילוח עבדי ליכא לאוקמי' דא"כ מזקנו נמי לא שמעינן תער דהא מלקט ורהיטני הוי גילוח שיש בו השחתה ומיהו מתורת כהנים דקתני יש בראש מה שאין בזקן שהראש אסור במספרים כבתער אין ראייה דבנזיר איירי דקתני התם מה ת"ל ראשו לפי שנאמר תער לא יעבור על ראשו וכו' ואהא מסיק מה ת"ל ראשו מה ת"ל זקנו מפני שיש בראש מה שאין בזקן כו'.

רבי עקיבא איגר מסכת שבועות דף ב עמוד ב

שם תוס' ד"ה חייב וכו' בהקפת הראש חייב אף במספרים. לפ"ז נראה דגם במלקט ורהיטני חייב כיון דלא מקשי' ראש לזקן לענין מספרים מנ"ל לפטור בראש במלקט ורהיטני אף דתוס' כתבו אחר כך וליכא למימר דשרי במספרים וכו' דהקפת הראש אסור במלקט הרי דר"ל דלענין מספרים אתקש ולמלקט לא אתקש. היינו דאתקש רק לענין המפורש בקרא זו דלא תשחית דבעי' השחתה ולמלקט לא אתקש. אבל בהיפך לומר דלמלקט אתקש ולמספרים לא אתקש מה"ת לחלק וא"כ למה דפסקי' בש"ע סי' קפ"א ס"ב דראוי לחוש להאוסרים בהקפת הראש במספרים ה"נ יש לאסור במלקט וא"כ יהיה אסור לסרוק פאות הראש, וצ"ע לדינא וכתבתי מזה בתשובה. ראיתי להתעורר ולתמוה איך מצינו ידינו ורגלינו בסריקת פאות הראש, הלא לדעת יש אוסרים בש"ע יו"ד (סימן קפ"א ס"ג) דבמספרים כעין תער ג"כ אסור בגילוח הפאות והמחבר סיים דיש לחוש לדבריהם, וזה דעת תוס' ריש שבועות דלא ילפינן פאות מזקן ול"צ דוקא בהשחתה דתער, ה"נ נימא דלא דמי לענין דרך גילוח דבפאות הראש אף שלא דרך גילוח חייב.

ועיין בתוס' שם שבקשו לומר בהיפוך דבמספרים אינו חייב ובמלקט ורהיטני חייב (והיינו דבזה י"ל אף דלא מדמינן פאות לזקן לענין שלא בדרך גילוח, מ"מ השחתה בעי' מסברא דכמו דאמרינן לפי האמת דבמניח כדי לכוף ראשו לעיקרן לא מקרי הקפת הראש דאינו משהו צדעיו לאחוריו כיון דנשאר השער בגידול לכוף ראשו לעיקרן, ה"נ י"ל לס"ד דתוס' דכל שאינו משחית השער מעיקרא לאו שם הקפה עליו), ובסוף העלו והוכיחו רק דבמספרים אסור אבל במה דהיו סבורים דבמלקט ורהיטני אסור זה אפשר גם למסקנת דבריהם, וגם מסברא בממנ"פ כיון דבמספרים חייב אף דלא הוי השחתה דלא מדמינן פאות הראש לזקן, א"כ מנ"ל לומר דבמלקט ורהיטני פטור הא פשיטא דגם בזה משהו צדעיו לאחוריו.

ואף דיש לדון קצת בס"ס, ספק דלא כתוס' אלא דתער דוקא כמו בזקן, וספק כשיטת הסוברים דבשירור ב' או ד' שערות מהני דלא מקרי הקפה, מ"מ הא לפ"ז נקל ג"כ במספרים מהך ס"ס עצמו, והרי מפורש להדיא בש"ע דלא יגע יד בכל הפאה אף במספרים, הרי דגם במשייר מקצת שערות אסור במספרים, וא"כ ממילא ה"ה במלקט ורהיטני ומסרק דמ"ש זה מזה, ומטעם דבר שאינו מתכוין א"א להתיר דהא סריקה הוי פסיק רישא כדאמרינן בנזיר אבל לא סורק, וצ"ע לדינא.

רא"ש מסכת מכות פרק ג

רבי אליעזר אומר אם נטלן כולן כאחת אין חייב אלא אחת ואינו חייב עד שיטלנו בתער. אפואות זקן קאי אבל אפואות ראש לא בעינן תער וכן משמע בגמרא דקאמר ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחוריו אזנו ופדחתו ולא פירש בו גילוח של השחתה כמו בזקן אלא בהשוואה כל דהו משמע דחייב וכן מוכח בנזיר פ' ג' מינין (דף מא א) גבי גילוח מצורע דכתיב וגילח את כל שערו למה לי למכתב ראשו ומפרש דאתי עשה דגילוח מצורע ודחי לא תעשה דהקפת הראש זקנו מה ת"ל לומר לך דעשה דמצורע דחי לא תעשה דהשחתת פאת זקן ולגופיה לא איצטריך דכבר שמעינן מראשו דעשה דוחה לא תעשה אלא לאשמועינן דגילוח מצורע בתער מדאיצטריך קרא למימר דעשה דוחה לא תעשה דאי הוי במספרים יכול לקיים עשה דגילוח מצורע בלא דחיית הלאו כי השחתת הזקן דוקא בתער ומדלא שמעינן לה מראשו אלמא הקפת הראש אפילו במספרים אסור ואפילו אי מצורע מגלח במספרים איכא דחיית לאו והא דתניא בתוספתא גבי פאת הראש ואין חייב עד שיטלנו בתער במספרים כעין תער קאמר:

רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק יב

הלכה ו

ופאה זו שמניחים בצדעים לא נתנו בו חכמים שיעור ושמענו מזקנינו שאינו מניח פחות ד מארבעים שערות, ומותר ללקט הפאות במספרים לא נאסר אלא השחתה בתער.

קריית ספר הלכות עבודת כוכבים פרק יב

ופאה זו לא נתנו לה חכ' שיעור ומדאו' לא מצי' הוי פחות מב' שערות מדתני בתוספתא יש תולש ב' שערות וחייב משום נזיר ומשום מקיף דבפחות לא הוי הקפה. **ומותר ללקטם במספרים לא נאסר אלא השחתה בתער דכתיב לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך הוקשו יחד ללמד מה בהקפה לוקה הניקף אם מסייע למקיף כדאיתא לעיל אף בהשחתה כן ומה השחתה אינה אלא שהוא גלוח שיש בו השחתה אף בהקפה כן ויש על זה הלאו גזרות מדרבנן:**

טור יורה דעה סימן קפא

הקפת הראש והזקן:

הקפת הראש והשחתת הזקן גם באלו כתב הרמב"ם שאסרם הכתוב מפני שעושין כן עובדי כוכבים ע"כ וזה אינו מפורש ואין אנו צריכים לבקש טעם למצות כי מצות מלך הם עלינו אף לא נדע טעמן ופיאות הראש הם שתיים סוף הראש הוא מקום חבורו ללחי מימין ומשמאל ואין חילוק בין אם מגלח הפיאות בלבד ומניח שאר השיער שבראש או שמגלח כל הראש עם הפיאות בכל ענין חייב וכתב הרמב"ם שאינו חייב אלא בתער אבל במספריים כעין תער מותר וא"א הרא"ש ז"ל כתב שגם במספריים נמי חייב על פיאות הראש ואחד מקיף ואחד ניקף חייבין וכגון שסייע בדבר שמטה עצמו אליו להקיפו וכתב בספר המצות אבל איסורא איכא אע"ג דלא סייע לפיכך אסור להיות ניקף ע"י עכו"ם המקיף הקטן חייב ואשה שהוקפה או שהקיפה פטורה ועבדים אע"ג שדינם כנשים לענין חיוב מצות חייבין בהקפת הראש כאנשים וטומטום ואנדרוגינוס חייבין מספק כתב הרמב"ם האשה אע"פ שהיא פטורה אסורה להקיף האיש ואפי' הקטן ובספר המצות כתב שהיא מותרת להקיף האיש כתב הרמב"ם שיעור הפיאות לא נתנו חכמים שיעור ושמענו מזקנינו שאין מניחין פחות מד' שערות ופיאות הזקן הן חמשה וזה מקומן לר"ח מקום חיבור הלחי לצדעים מימין ומשמאל ושני גבולי השפה מימין ומשמאל ואחת למטה בסוף הזקן בגרגרת ולרש"י אחת מקום חיבור הסנטר לעצם מימין ואחת כנגדו משמאל ואחת מקום חיבור הלחי לצדעים מימין וכנגדו משמאל ואחת למטה בסוף הזמן וי"א שעצם הלחי המחובר לצדעים הוא רחב הפנים ויש לו שני פיאות הרי זה ארבע ואחת למטה וכתב א"א הרא"ש ז"ל וירא שמים יצא ידי כולם ולא יעביר תער על כל זקנו כלל ולא כאותן שמניחין חוט כל שהוא על הפיאות כי לפעמים אין מכוונין על הפיאות אינו חייב עד שישחית בתער אשה שיש לה זקן מותר להשחיתו ואינה חייבת על השחתת זקן האיש כתב הרמב"ם השפה מותרת לגלחו בתער והוא השער שעל גבי השפה העליונה וכן השער המדולדל מן השפה התחתונה ואע"פ שהוא מותר לא נהגו ישראל אלא לגלח קצתו עד שלא תתעכב האכילה והשתייה:

בית יוסף יורה דעה סימן קפא

ג. י (א) וכתב הרמב"ם שאינו חייב אלא בתער וכו'. בסוף הלכות עבודה זרה (שם ה"ו) כתב וזה לשונו מותר ללקט הפאה במספרים וכתב נמוקי יוסף (מכות ד. ד"ה זה המשוה) שכן כתב ה"ר ישעיה וכן פסק סמ"ג (לאוין נז יא:) וטעמם מדתנן בפרק בתרא דמכות (כ.) אינו חייב עד שיטלנו בתער ומשמע להו ז"ל דבין אפאת זקן בין אפאת הראש קאי ובהדיא תניא בתוספתא (מכות פ"ג ה"ז) גבי פאת הראש אינו חייב עד שיטלנו בתער ומשמע דאינו חייב דקתני במתניתין ובברייתא לאו דוקא אלא הוה ליה כאילו קתני אין כאן צד איסור ומותר לכתחלה: ואדוני אבי הרא"ש ז"ל כתב שגם במספרים נמי חייב על פאות הראש. כלומר במספרים כעין תער וטעמו מבואר בדבריו בסוף מכות (סי' ב - ג) שהוא משום דסבר דהא דתנן אינו חייב עד שיטלנו בתער אפאות זקן דוקא קאי אבל בפאות ראש לא בעינן תער וכן משמע בגמרא (שם:) דקאמר ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזניו ופדחתו ולא פירש בו גילוח של השחתה כמו בזקן וכן מוכח בפרק שלשה מינים (נזיר מא.) והא דתניא בתוספתא גבי פאת הראש אינו חייב עד שיטלנו בתער במספרים כעין תער קאמר וכן כתבו התוספות בריש מסכת שבועות (ב: ד"ה חייב) וכתב רבינו ירוחם (ני"ז ח"ה קנט:) שכן נראה עיקר וכן פסק סמ"ק (סי' עא.) וכתוב בתרומת הדשן סימן רצ"ה בשם גליון דמסכת שבועות יש נזהרים כשמספרים במספרים שאין עושין בתחתון כלום אלא בעליון כי חוששין שמא יארע שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער עד כאן וכתב עליו אמנם קשה מאד להיות נזהר בדבר זה אמנם נראה דנכון ליזהר שלא יספר פאת הזקן במספרים שהוא חדוד מאד אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דיבוק העליון עכ"ל. [בדק הבית] וכתוב שם דאסור לגלח פאת הזקן במספרים אלא שהעולם אינם נזהרין בדבר וכו' [ע"כ]:

ט כתב הרמב"ם שיעור הפאה לא נתנו חכמים שיעור ושמענו מזקנינו שאין מניחין פחות מד' שערות. בסוף הלכות עבודה זרה (ה"ו) ויש נוסחאות שכתוב בהם שאין מניחין פחות מארבעים שערות וכתוב בסמ"ג (לאוין נז) על דברי הרמב"ם שיש להתיישב בדבר משום דתניא בתוספתא דמכות (פ"ד ה"ד) יש תולש שתי שערות וחייב משום נזיר ומשום מקיף וכן כתב נמוקי יוסף בסוף מכות (ד: דיבור ראשון) בשם אבי העזרי נראה דעל כל פאה מחייב בשתי שערות כדתניא בתוספתא עד כאן ואיני יודע מה הוקשה לסמ"ג על דברי הרמב"ם מהתוספתא דהא הרמב"ם איירי בשיעור הנחת הפאה כמה שערות חייב להניח והתוספתא איירי בתולש שערות מהפאה כמה שערות יתלוש ויתחייב וקאמר דבתלישת שתי שערות חייב ואין זה ענין לדברי הרמב"ם כלל: אבל מה שיש לדקדק בדברי הרמב"ם הוא דלספרים דגרסי ארבע שערות הויא שיעור מועט ביותר ואפילו לספרים דגרסי ארבעים שערות אכתי הוי שיעור מועט ורש"י כתב בסוף מכות (כ. ד"ה שתיים מכאן) גבי פאות הזקן חמש פאות יש בזקן אחת למטה מן האוזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם ושם נקרא פאה בחודו של לחי שבולט לחוץ ששם מתחלת הזקן וכל שלמעלה עד הצידעא בכלל פאת הראש היא עכ"ל ואהא דתנו רבנן (שם:) פאת ראשו סוף ראשו ואיזהו סוף ראשו זה המשוה צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו כתב אחורי אזנו אין שער כלום וכך במצחו אין שער כלום אבל בצדעיו שבאמצע יש שער ואם הוא משוה ונוטל כל השער שבצדעיו למדת אחורי אזנו זהו מקום סוף הראש עכ"ל ושיעור זה רב הוא ואין לו ערך עם ארבעים שערות וכל שכן עם ארבע ומיהו

אפשר דהרמב"ם לא יהיב שיעורא אלא לרוחב שיעור הפאה ולא לארכה ורש"י לא איירי אלא בשיעור ארכה אבל בשיעור רחבה לא איירי ומכל מקום משמע דלא מיתסר לגלח קצת מרחבה של פאה דהא כיון דמשייר מקצת הרי אינו משהו צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו וקצת יש לדקדק כן מדברי רש"י שכתב ואם הוא משהו ונוטל כל השער שבצדעיו וכו' משמע דדוקא בנטלו כולו הוא דאסר אבל ליטול קצתו שרי ועל כרחך ברוחב איירי דבכהאי גוונא אע"פ שיטול קצתו עדיין אינו משהו צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו עד שיטלנו כולו ויש לדחוק ולומר דבאורך מיירי דכשהוא מגלח קצת הפאה מלמטה אינו משהו צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו עד שיגלח מצד מעלה: ונראה דכיון דספיקא דאורייתא היא יש ליזהר מלגלח הצדעים מכנגד שער שבפדחתו [בדק הבית] במקום שבפדחתו צ"ל שעל פדחתו [עד כאן] ועד למטה מן האוזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם ועל רוחב מקום זה לא תגע יד בתער או במספרים כעין תער: [בדק הבית] וז"ל הריטב"א ז"ל שם (ד"ה מחוי) אהא דמחוי רב ששת בי פירקי רישא פירוש הם במקום חיבור הראש והעינים שהראש שתי חתיכות מקום השער חתיכה אחת ומקום הפנים חתיכה אחת ומתחברת בצד האוזן מלפניו זו עם זו והיא נקראת צידעא כי שם סוף הראש מקום חיבור הפרקים וכן אמרו וחייב על הראש שתיים אחת בראש הצידעא מכאן ואחת בראש הצידעא מכאן ולשון הכתוב שאמר לא תקיפו פאת ראשכם הוא מה שאמרו בברייתא שישהו צדעיו לאחורי אזנו ולפדחתו לפי שהשערות בצידעא הם בולטות כלפי הפנים למטה ממקום צמיחת השער שבראש לפניו במצחו ולאחריו באזניו וכשאדם מגלח שערות של פאה זו עד שיהא מגלח כל היוצא חוץ ממקום צמיחת השערות שבמצחו ואחורי אזניו ויהיה הכל שוה יראה מקום הצידעא עם אחורי האוזן ועם הפדחת שהוא המצח הכל חלק וישאר הראש בעיגול חלק מוקף עומד כבכוליאר והשערות שבאותו פרק הם מה שיש בגופו של פרק זה כי היורדים למטה בחתיכת הפנים אין בהם משום פאה לא מפאת הראש שהרי אינה בראש ולא מפאת הזקן שאינם מכלל שערות הזקן עכ"ל [עד כאן]:

תרומת הדשן סימן רצה

שאלה: יש נידונד איסור לגלח פאת הזקן במספרים או לאו?

תשובה: יראה דיש מקום להחמיר אלא שאין העולם נזהרין בדבר. כתב בגיליון בתוספות בריש מסכת שבועות וז"ל: יש נזהרין כשמספרים במספרים שאין עושין בתחתון כלום אלא בעליון, כי חוששין שאם יעשו כלום בתחתון שמא אירע /יארע/ שלא יחתוך זוג העליון אלא בתחתון והוא כמו תער עכ"ל. והנה קשה מאד להיות נזהר בדבר זה, אמנם נראה דנכון ליזהר שלא יספר פאת הזקן במספרים שהוא חדוד מאד, דליכא למיחש שיחתוך התחתון ולא העליון אלא כשהוא חדוד מאד, אבל אם אינו חדוד אי אפשר לתחתון בלי דבוק העליון, הנראה לעניות דעתי כתבתי.

שולחן ערוך יורה דעה סימן קפא

סעיף א

(א) <א> פאות הראש הם שתיים. סוף הראש א] הוא מקום חיבורו ללחי א מימין ומשמאל.

סעיף ב

בין שגילח הפאות בלבד, בין שגילח כל הראש עם הפאות, חייב.

סעיף ג

[ב] אינו חייב אלא בתער. ג] ויש אוסרים במספרים ב כעין תער, ויש לחוש לדבריהם.

ש"ך יורה דעה סימן קפא ס"ק ב

ב כעין תער - שגוזז במספרים סמוך לבשר כעין תער:

ביאור הגר"א יורה דעה סימן קפא ס"ק ג

[ג] ויש כו'. דמתני' משמע דוקא אזקן וכמו שמציין שם בגמ' ואינו חייב כו' ת"ר ופאת זקנם כו' וכ"מ בפ"ו דנזיר ועתוס' דשבועות ב' ב' ד"ה חייב כו' ותוס' דנזיר מ"א ב' ד"ה השתא כו':

שולחן ערוך יורה דעה סימן קפא

סעיף י

אינו חייב על (ד) השחתת פאת הזקן (ה) אלא בתער, טו] אבל במספרים מותר, אפילו כעין תער. הגה: טז] ומ"מ נזהרים כשמסתפרין במספרים שיעשה היקף הגילוח בחלק העליון מן המספרות ולא בתחתון, פן יעשה הכל עם חלק התחתון והוי כתער (ת"ה סימן רצה). ז יז] מיהו נראה (ו) דתחת הגרון אין לחוש וזה, הואיל ואינו עיקר מקום הפאות (ד"ע).

ביאור הגר"א יורה דעה סימן קפא ס"ק טו

[טו] אבל במספרים כו'. לא מבעיא לדעת הרמב"ם דס"ג אלא ה"ה לדעת התוס' וש"פ שחולקין שם ועתוס' דשבועות ב' ב' ד"ה חייב כו' וכנ"ל ס"ג:

שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - יורה דעה סימן פ

תשובה לק"ק אובן ישן להרב המופלא מוהר"ר וואלף סג"ל באסקעוויץ:

מכתבו קבלתי. וע"ד אשר שאל בחכמה אם יש למצוא היתר לגלח הזקן תחלה במספרים ואח"כ להעביר תער על הבשר במקום שהיה השער, ודעת מעלתו להתיר מטעם שבתחלה כשהוא מגלח במספרים יש גילוח ואין השחתה ואח"כ בעת העברת התער יש השחתה ואין גילוח לפי שעולה בדעתו אח"כ שכבר הועבר השער ע"י מספרים ולא נשאר רק עקבי השערות והם קטנים ואין בהם כדי נטילת הזוג לא שייך בהם גילוח והביא ראיה לזה מדברי הרמב"ם בהלכות טומאת צרעת פ"ב הל' א' ופרק ח' הלכה ה' פסק דשער של סימני טומאה יש להם שיעור כדי נטילת הזוג ומזה יצא מעלתו לדון בדבר חדש דכל כמה שאין בהם שיעור הזה לא שייך בהם שם תגלחת. +/הגהות ויאמר שלום/ נ"ב בת' בשמים ראש סי' י"ח כתב כן וז"ל ואעפ"כ תלמדוהו שיקח תחלה במספרים וכו' ואז כשיבא עליו תער וכו'. + הנה אם מצד הסברא רוצה לומר כיון שאין בהם כדי נטילת הזוג לא שייך תגלחת היא סברא זרה מאד ואטו הואיל ואין הזוג של מספרים שולט בהו לגלחם הלא התער שולט בהו ועיקר הגילוח הוא בתער וכיון שהתער יכול לגלחם למה לא יהיה על זה שם גילוח. ואם מדברי רבינו הרמב"ם רוצה ללמוד דבר זה ג"כ הדבר תמוה וכי נזכר שום טעם בדברי הרמב"ם הלא הרמב"ם פסק כן לחומרא והוא מחלוקת התנאים במס' נדה דף נ"ב ע"ב במשנה והרי לא נזכר שם במשנה שום טעם למה אמרו שיעור זה והרי גם בבבן ובבת אמרו שיעור זה ומה גילוח שייך בשתי שערות של בן ובת:

ואמנם אח"כ רצה מעלתו להביא ראיה יותר מפורשת מדברי הרמב"ם בפ"א מפרה הל' ד' שכתב וצריך שישאר במאדים כדי שינטל בזוג שכל שערה שאינה ניטלת בזוג הרי היא כאילו אינה עכ"ל הרמב"ם. ומדכתב כאילו אינה ממילא לא שייך שם גילוח בדבר שאינה ושוב כתב מעלתו עצמו שיש לדחוק שהרמב"ם לאו כללא כ"ל מילי היא כאילו אינה רק כאן בפרה היא כאילו אינה. ושוב רצה מעלתו לומר מדפסק הרמב"ם בפרה ובצרעת שיעור זה בין לקולא ובין לחומרא ובשתי שערות דבן ובת פסק לחומרא מכלל דשאני כאן הואיל בצרעת הטומאה והטהרה תלוי בתגלחת לכן ברור בשיעור הראוי לגילוח וכן בפרה כיון דהכשרו של שער שחור הוא ע"י גילוח בחר בשיעור זה. ובזה רצה לתרץ קושית המשנה למלך. ודבריו תמוהים דאטו פחות משיעור זה אינו ראוי לגילוח והרי ראוי לגלחו בתער וכמ"ש לעיל. גם מ"ש שעיקר טומאה וטהרה של צרעת היא ע"י תגלחת ג"כ לא ידעתי פירושו דטומאת צרעת לא מצינו גילוח רק בנתק וגם זה אדרבה את הנתק לא יגלח אבל מגלח סביבו להכיר אם פשה וטהרת מצורע יש בו גילוח אבל לא בזוג רק בתער כמפורש במסכת נזיר דף מ' ע"א וא"כ מה ענין נטילת הזוג לזה. ואמנם הפירוש בדברי הרמב"ם במ"ש כאילו אינה לדעתי דדוקא לדבר זה אמר כאילו אינה וכן לטומאת צרעת וטהרתה בשער שחור ושאר דברים המוזכרים שם במסכת נדה במשנה הנ"ל אבל לא שהוא כלל גדול לכל התורה דהנה כבר כתבתי דמצד הסברא אין לומר כלל בפאת הזקן שבעין כדי נטילת הזוג שהרי עקר הגילוח הוא תער וא"כ אם נימא דהרמב"ם כללא כ"ל הוא נתינת הטעם למה בעין שיעור זה לפי שבפחות משיעור זה הוא כאילו אין כאן שער כלל ולפי זה לכולה תנאי שם במשנה כל אחד לפי שיעורו יהיה סובר כן בכל התורה כולה וא"כ קשה על תנא דמתניתין שם שהתחיל שתי שערות האמורים כו' למה הזכיר המנין שתי שערות והוה ליה למימר שערות האמורים כו' ובזה היה כולל בסיומו והאמורים בכל מקום גם פאת הזקן. והנה מעלתו רצה להוכיח כן מדברי רש"י מדפירש רש"י והאמורים בכל מקום בתינוק ותינוקת ולא כתב בפאות. ושוב דחה מעלתו לפי שבמשנה אמר שתי שערות ובפאות לא נזכר שתי. אבל אני מקשה על התנא גופיה למה אמר שתי והוה ליה למימר סתם בלי שום מנין רק שערות האמורים כו'. א"ו שלא קיבלו חז"ל שיעור זה רק בפרה ונגעים וכן ובת ובכולהו נזכר בהו שתי שערות אבל בפאות הזקן שלא שייך בהו מנין הזקן לא קיבלו שיעור זה כלל. ודי בזה לדחות ראיות שלו להקל באיסור תורה ולא יוסיף לדבר בו בזה כי לא אשיב יותר מטעם אשר עמדי. ומעתה יראה למחות שם בהמקילים ולגעור בהם עד מקום שידו מגעת אחרי שנדחו כל הראיות שלו. ולא עוד אלא אפילו אם היו ראיותיו כראי מוצקות יש בזה הריסה גדולה ונתת דברך לשיעורים היום מגלחים במספרים עד העיקר ולמחר יגלחו גילוח כל דהו אחר שהם סומכים על התער המשחית הבא אח"כ וישאר שערות שיש בהם כדי נטילת הזוג וגם ישארו קצת שערות שלא הגיע שם המספרים וישחיתו בתער במה שאסור אפי' לפי דעתו. דברי ידידו הד"ש:

שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - יורה דעה סימן פא

תשובה מבן המחבר. להרב המאה"ג המפורסם החר"ף ובקי מוהר"ר ליב אהרן אבדק"ק העכינגען והגליל ור"י בבית המדרש קול יעקב אשר יסד הנגיד הקצין שר ויועץ כמוה"ר יעקב קוילע ז"ל:

מכתבו הנעים הגיעני ושמחתי בשלומי הטוב. וע"ד אשר שאל מעלתו לפי מה שכתב בספר בית הילל בסימן קפ"א מה שמפספסים באבן משיר השיער שהוא איסור גמור וע"ז תמוהי קא מתמה מעלתו על מה שנשתרבב המנהג להתיר גילוח הזקן ע"י משיחה ואותה משיחה היא נעשה מן אבן הנקרא אוירם פאגימענט"א, וכתב מעלתו שזה מקרוב מביאים ממדינת ענגלאנד אבן הזה הנקרא אויר"ם פאגומענט"א שמסיר השער ע"י העברת אבן הזה בנחת על מקום השער אם יש לאסור: אהובי ידידי מתחלה צריך אני להודיע כי דברי הבית הילל אינם לא רישא סיפא ולא סיפא רישא וז"ל בסוף סימן קפ"א, וגם יש אבן שמפספסים במקום הזקן והוא משיר השיעור נראה לי פשיטא שהוא איסור גמור ודומה לזה איתא בגמרא דנזיר דף מ' ע"א אמר רבא שלשה מגלחין ותגלחתן מצוה פשיטא מ"ד משום עבורי שער הוא ואפילו סך נשא קמ"ל דלא. ופירש"י ז"ל סם המשיר השער וק"ל עכ"ל הבית הילל. והנה דבריו תמוהים דהביא ראיה לסתור דמהאי סוגיא דנזיר מוכח דסך נשא דהיינו העברת שער ע"י סם לא הוי גילוח דהא נזיר ומצורע ולוים אינם מקיימים מצות הגילוח ע"י העברת סם וממילא כל שלא מיחשב גילוח גבי הני שלשה אינו חייב בו בפאות זקן דהא גבי

פאות זקן אינו חייב אלא דוקא בגילוח שיש בו השחתה וצריך להיות תרתי לריעותא שיהיה נקרא גילוח וגם יהיה בו השחתה כמו דאיתא במסכת מכות דף כ"א ע"א ובמסכת קידושין דף ל"ה דילפינן גזירה שוה פאה פאה מכהנים וכן פסקו כל הפוסקים וא"כ לפי דעת הבית הלל דמדמה ומשוה פספוס האבן לסך נשא לא ה"ל לפסוק לאיסור דסך נשא מותר בפאות הזקן אף שמשחית השער מ"מ לא הוי דרך גילוח כמו שמוכח בסוגיא דמכות: והדבר מפורש בהדיא בחדושי הריטב"א למסכת מכות דף כ' על המתניתין דתני הקורח קרחה כו' על הראש שתיים אחת מכאן ואחת מכאן ועל הזקן שתיים מכאן ושתיים מכאן ואחת מלמטה וכתב הריטב"א הא דלא תני וחייב על הזקן חמש כמו שתני וחייב על הראש שתיים כתב הר"ם הלוי ז"ל משום דעל הראש"ש יכול להקיף שתיים בבת אחת בשתי ידיו ויתחייב שתיים אבל על הזקן אינו יכול להשחית חמש פאות בבת אחת כו' וכ"ת דסך אצבעותיו נשא לא אמרו דמחייב בנשא אלא בקרחה אבל בזקן דבעינן גילוח ונשא לאו גילוח הוא עכ"ל הריטב"א. הרי מפורש דבסך נשא דהיינו העברת שער ע"י משיחת הסם אף שמשחית השער מ"מ לא הוי גילוח ואף שהריטב"א אח"כ בדף כ"א בד"ה מחוי רב ששת מביא עוד הפעם דברי הר"ם הלוי הנ"ל וכתב אח"כ מיהו יש משניות שגורסין וחייב על הראש חמש ע"ש הגירסא זו לא פליג על הך דינא דסך נשא אלא דהך גירסא סוברת דת"ק מחייב חמש בבת אחת היינו שלא הפסיק בנתיים אף שאי אפשר להשחית חמש פאות בבת אחת כמו שכתב הריטב"א מ"מ סובר הך גירסא דכל שלא הפסיק בינתיים הוי כמו בבת אחת ופליגי ת"ק ור"א דת"ק סובר דחייב חמש אף שלא הפסיק בינתיים הואיל והוא חמש לאוין ור"א סובר כיון דלא הפסיק בינתיים הוי חד מעשה וחד לאו הואיל וכל חמש פאות נאמרו ונכללו בחד לאו ע"ש בריטב"א. אבל בזה אין מי שחולק ולכ"ע סך נשא לא הוי גילוח גבי פאות זקן:

ומעתה המשיחה הנהוג אצלנו שנוהגים בו היתר בכל המדינות היינו שלוקחים סיד מעורב עם אויר"ם וטוחנין אותו דק דק ומערבים בו מים ועושים כעין טיח טיט ומושחים פניהם בטיח טיט הזה וחרפות הסיד ואויר"ם שורף השער זה הוא כמו סך נשא שגם סך נשא הוא דבר לח דלשון סך אינו נופל כי אם בדבר לח וג"כ חריפות הסם הזה שורף השער בטבעו כמו הסיד ואויר"ם וכדומה מצינו במסכת מגילה י"ג ע"א שמן המור שמן זית שלא הביא שלישי ולמה סכינ אותו שמשיר את השער ומעידן את הבשר והוא מותר מדינא דאין זה גילוח והתורה לא הקפידה אלא בגילוח שיש בו השחתה כמו תער אבל כל שהוא השחתה בלא גילוח או גילוח בלא השחתה מותר מן התורה:

ואמנם מדברי כבוד מעלתו שכתב שלוקחים אויר"ם פאגמענט"י שהוא דומה לאבן ומעבירם על גבי השער בנחת משמע שחוככים האבן על פאת הזקן וחותרים השער עם האבן שיש לו חדודים חדודים התופסים השערות וחותרים אותם וכן ראיתי אצל כמה נכרים שמגלחים עצמם בדרך זה עם אבן שקורין פיימנסשטיין, זה ודאי הוא איסור גמור והוא ממש כעין תער שמעשה חידודין של האבן הצפון שמיר מגלח ומחתך השערות מעיקרן הוא גילוח שיש בו השחתה והאבן עושה מעשה תער שחדודו חותר השערות ומאי הפרש יש אם חיתוך השערות הוא בתער של ברזל או בשל אבן סוף סוף חותר השער סמוך לעיקרן ובאורייתא לא נאמר תער של ברזל דוקא אלא כל שמגלח וחותר השערות סמוך לעיקרן לאפוקי מספרים גילוח שיש בו השחתה מקרי והוי מעשה תער ואסור מדאורייתא. ואין להשיב מהא דקא מבעיא רב מר"ח במס' נזיר דף נ"א ע"א אם מותר לחוך כו' ומסקנא שם דמותר לחוך בבגד בבית השחי ובית הערוה הרי דחיך לאו גילוח הוא שם מיירי בחוכך בבגד שאינו בטבעו לחתוך כי אם ממרט ונושר השער וכן כתב רש"י שם בד"ה מהו לחוך שעל ידי החיכוך נושר השער עכ"ל. והוי זה כמו מלקט ורהיטנא שאינו חותר השער ובגילוח שער הגוף לא אסרו אלא בתער ממש כמו שמפורש שם בגמרא:

לכן פשוט הוא דאם מעביר אבן על זקנו שהוא אסור דגם חודו של האבן חותר השער וכל שחותך השער סמוך לעיקרן הוי גילוח שיש בו השחתה ואסור. אמנם במשיחה שעושין כעין טיח הטיט אין זה גילוח ומותר כמ"ש לעיל ואף על פי כן לאותן שמגלחין על ידי טיחת טיט הזה של סיד ואויר"ם ונשאר הטיט הזה על פניהם עד שנתייבש ואח"כ גוררים את הטיח הזה מעל פניהם אני מזהיר אותם תמיד שלא לגרר הטיח הזה בסכין או בשאר דבר חד דבקל יכולים לבוא לגילוח שיש בו השחתה שע"י הגירור בכח יחתוך הסכין או הדבר חד השער אשר לא שלט בו טיח הזה והוי כמו תער לכן יטלו קיסם או כלי עצם חלק לגרר בו שבזה אין חשש חיתוך שערות כלל. ומפני הטרדה אין להאריך, דברי ידיו הד"ש: הק' שמואל סג"ל לנדא בן הגאון מוהר"י ז"ל:

שו"ת נודע ביהודה מהדורה קמא - אורח חיים סימן יג

שאלה: נשאלתי היום אם מותר לגלח ע"י משיחה בחוה"מ. ולפי שהיו מצטערין ביותר אלו הרגילים לגלח זקנם. והנה אסרתי לחלוטין כיון שכל הפוסקים נחלקו על ר"ת שרצה לומר שמי שגילח בערב הרגל מותר לו לגלח ברגל. והנה נתתי לבי שגברא רבה אמר מלתא אין מזיחין ולא מזניחין וק"ו דבר זה שרבינו הגדול ר"ת אמרו חייבין אנו למשכונני אדרב: והנה כל הפוסקים דחו דבריו דא"כ למה לא נזכר דבר זה במשנה ואלו מגלחין היה לו לחשוב גם מי שגילח בערב הרגל. ואומר אני אי משום זה לא איריא וגילוח יש בו איסור גם משום מלאכה אף בלי טעם שלא יכנס כשהוא מנוול, אלא שדבר זה ראוי היה להתיר משום כבוד הרגל ואסרוהו משום שלא יכנס כשהוא מנוול. ועיין בתוס' ואלו מגלחין דף י"ד ע"א ד"ה ושאר כל אדם. ועיין אליהו רבה סי' תקל"א ס"ק א'.

והנה כשאסרוהו משום שלא יכנס לרגל כו' ממילא נשאר בו ג"כ איסור מלאכה דהיה ראוי ע"פ דין להיות מותר. ואם גילח ערב הרגל שוב שיערו חכמים שאין בו ניחוח כ"כ להתיר איסור מלאכה במועד שאין כל כך צורך המועד. ואף דלא שייך שלא יכנס כשהוא מנוול מ"מ אסור משום מלאכה וא"כ ממ"נ אסור. אם לא גילח ערב הרגל ואז אין ראוי

לאסור משום מלאכה והיה ראוי להתיר משום לצורך המועד שיש בו צורך גדול אלא שאז אסור משום שלא יכנס כשהוא מנוול. ואם גילח ערב הרגל ואז ליכא גזירה שלא יכנס מ"מ אסור משום מלאכה. ולכך לא חשבינן להתיר במשנתנו. אבל הפרש גדול יש בין אם האיסור מצד מלאכה שאז מותר ע"י פועל שאין לו מה יאכל. ואם האיסור מצד שלא יכנס כשהוא מנוול לא מהני ע"י פועל עני. ובמשנה לא קחשיב רק מה שמותר לחלוטין ע"י כל פועל משא"כ זה מותר רק ע"י עני. ובזה אתיין שפיר דברי ר"ת ואולי גם שאר פוסקים יודו להתיר ע"י פועל עני. ואף שגם המתגלח מסייע והוא אינו עני מ"מ מסייע כזה אין בו ממש ובמועד לא אסרו אלא דבר שיש בו טורח מלאכה ומתגלח אין בסיוע שלו טורח. והרי הנה"כ התיר לאשה לומר בשבת לנכרי ליטול צפרנים. וכתב בהדיא דדוקא לענין איסור הקפת הראש ריבתה התורה מסייע מדכתיב לא תקיפו לשון רבים. אבל לענין שאר איסורים מסייע כזה אין בו ממש.

זה הנלע"ד אם יסכימו רבותי ב"ד מו"ש. ואם לאו בטלה דעתי.

גם נלע"ד דאם מתירין רק ע"י פועל שאין לו מה יאכל לא שייך למגזר שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול. דאטו יודע הוא קודם הרגל שיזדמן לו פועל שאין לו מה יאכל שיסמוך על זה להשהות גילוחו עד המועד. וגם לא שייך מראית העין דא"כ איך התירו כל מלאכות ע"י פועל שאין לו מה יאכל. ואולי שאר מלאכות ליכא חשש רק בשעת מלאכה ואז רואין מי העושה שהוא עני. משא"כ גילוח כשיראו אח"כ זה הולך וזקנו מגולח יסברו שנתגלח ע"י פועל שיש לו מה יאכל. ואעפ"כ דעתי להקל. כי מה שכתב הב"י בשם הגהת מיימון איסור משום דלאחר שיגלח לא יאז ניכר שגילח ערב הרגל ע"ש בב"י. אומר אני אדרבא מדברים הללו נלע"ד לחזק דברי ר"ת. שהרי עכ"פ משמע מדבריו שקודם שגילח ניכר שגילח ערב הרגל וא"כ בני עירו כבר ראוהו קודם שגילח וראו והכירו שגילח ערב הרגל ואין כאן חשש רק לארחי ופרחי שיבואו ויראו אותו שהוא מגולח מחדש במועד והם יחשדו שלא גילח ערב הרגל. וכבר ביארתי בתשובה אחרת ע"פ מה שכתב המג"א בס' רמ"ד ס"ק ו' דבשביעית הקילו ולא חששו מפני מראית העין רק לבני עירו. ולא חששו בשביל אורחים. וכתבתי שם שעכ"פ מלאכת חוה"מ אפילו למ"ד דאורייתא קיל הוא משביעית. ובפרט גילוח הזקן לחוד שאין כאן מלאכה גמורה כל כך כמ"ש התוס' ריש אלו מגלחין וא"כ פשיטא שאין לחוש לאורחים. וגם מזה התירו כל המלאכות ע"י פועל שאין לו מה יאכל מוכח דלא חיישינן לאורחים, דמנין ידעו האורחים שפועל זה אין לו לחם לאכול.

ועוד הרי גם כיבוס חסרו מטעם שלא יכנס כשהוא מנוול. והכי תאמר שאסור לכבס ע"י פועל שאין לו מה יאכל והרי סתמא אמרו בש"ע בס' תקמ"ב כל מלאכה מותר לעשותה ע"י פועל שאין לו מה יאכל. ואמנם בזה ג"כ יש לדחות דשם אין המראית עין רק בשעת כיבוס ואז רואין שהמכבס עני.

ולכן נלפע"ד שעכ"פ אם גילח בערב הרגל שכבר יש לנו עמוד של ברזל לסמוך על רבינו תם ואף שחלקו עליו הפוסקים כולם מ"מ ע"י פועל שאין לו מה יאכל נלע"ד להתיר. ובפרט למי שהולך ובא אצל השרים ודוכסים ורגיל לספר בכל עת שצער גדול הוא לו בגופו לגדל שער וגם ללעג ולקלס בעיני השרים. שמותר לאיש כזה לסמוך על היתר הנ"ל +/ויאמר שלום/ נ"ב, ע' מהר"ץ חיות מגילה טז גמרא ואשקול למזי"י +/הגהות שכר טוב/ נ"ב עיין מהדו"ת או"ח סי' צ"ט וסי' ק' וסי' ק"א, ועיין חת"ס או"ח סי' קנ"ד שדחה היתר זה, ועיין פחד יצחק ערך חולו של מועד אלו שצעקו ככרוכיא ע"ז הפסק, ויש להעיר שמש"כ שם בפח"י בסוף שרבנו חזר בו, זה אינו, כי רבנו נשאר בדעתו, אף שחלקו עליו כל חכמי דורו ודורות שלאחריו. +

שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - אורח חיים סימן צט

הנה עיקר התמיהה אין לה שחר ולמה לא אצדיק הצדיק דמעיקרא הוא ר"ת במקום שאני רואה דבריו נכונים וכי משוא פנים יש בדבר אפילו אם היה באיסור תורה האמת עד לעצמו וק"ו באיסור דרבנן. אבל באמת טעות הוא בידו דמעלתו. ואני לדעתי לא התרתי מה שאסרו הראשונים והאחרונים רק מצאתי חילוק בדבר לפרש דברי ר"ת במקום שספו תמו כל התמיהות שתמהו עליו. והם הראשונים והאחרונים שתמהו עליו הוא מפני שלא עלה על דעתם לפרש דבריו כן והיו מפרשים דבריו שבכל ענין מתיר לכך נחלקו עליו נמצא שאין ביני ובין הפוסקים ראשונים מחלוקת בעצם הדין רק מחלוקת בפירוש כוונתו של רבינו תם. ומה שכתב בפרטות בדור פרוץ שבימינו שפושעים יכשלו גם בכמה ענינים אחרים בזה שום מורא לא יעלה על ראשו וכי מדמין באיסורין זה לזה. אבל אהובי הואיל ודפק על פתחי: אגיד לו האמת בזה וזמן רב הייתי פוסח על שתי השעיפים אם לפרסם דברים אלו בספר או לא. ואגיד ליה גופא דעובדא:

זה שנים רבות כמו י"ב או ט"ו שנים נשאלתי דין זה הלכה למעשה לאחד שהיה נחוץ לו הגילוח בחוה"מ. ובררתי אז דין זה ורשמתי לעצמי ולהנשאל הסתרתי הטעם ותליתי לו כאילו הוא הוראת שעה. ואמרתי לו מה שהתרתי לך היה לי טעם שהיה שייך רק בפעם ההיא ולא לעתיד והעלמתי ההיתר ממנו. ואמנם טעמי היה לא בשביל חשש של מעלתו שיקילו גם בענינים אחרים אבל היה טעמי הואיל במקומות אחרים נכשלים בהשחתת זקן בתער שהוא חמשה לאוין ולמה אפתח להם שערי ההיתר בחוה"מ ומי יתן למצוא מקום להחמיר בכמה זמנים. וכמו שנה קודם שהתחלתי להדפיס ספרי והתחלתי לסדר ולחפש באמתחות הכתבים שלי את כל התשובות גמרותי בלבי להעלים תשובה זו ושלא להדפיסה מטעם הנ"ל. אבל כאשר עיינתי בזה ראיתי בלבי אדרבה לאידך גיסא בשביל שהדור פרוץ בדבר הנ"ל טוב יותר לפרסם היתר הנ"ל והטעם כמוס בלבי ולא אוכל לגלותו אם יפציר לא אשיב. +/הגהות שכר טוב/ נ"ב מרן החת"ס ז"ל בתשו' חלק או"ח סי' קנ"ד גלה סודו של רבנו ז"ל. + ואני שוקל הדבר בדעתי כמאמר ריב"ז אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר ושום אחד מהקדמונים לא עלה בלבו דבר זה וצריך אני ג"כ להעלים מה שהעלימו

הם. אבל עכ"פ הכרעתי שפרסום היתר בחוה"מ יש בו מצוה רבה וגדר ומשמרת לתורה לפריצי הדור. ודי בזה כי כבר אמרתי אם יפציר לא יועיל ועכשיו בא אבוא לעמק יהושפט. בעיקר השגתו על דבר ההיתר שכתב מדסתם ר"ת מכלל שבכל פועל מתיר וכו'. אני תמה ל"ל לדחוקי נפשיה לפרש דברי ר"ת שיהיו מוקשים ומדוע לא נפרש דבריו שיהיו נכונים. ועוד גם לדבריו אינו בא אלא לעקור דברי ר"ת ולומר שאין כוונתו כפירושו אבל גוף ההיתר ע"י פועל עני לא הושג ע"פ השגתו:

שו"ת נודע ביהודה מהדורה תנינא - אורח חיים סימן ק

תשובה שלום תנינא להרב הנ"ל וכו'.

מה שחזר על הראשונות בעסק גילוח בחוה"מ לא ראיתי בדבריו השגה חדשה רק חוזר על הראשונות. ואם גם אני אחזור על הראשונות אין לדבר סוף וכל מה שהשבתי בראשונה לדעתי יש בו די ואם מעלתו אין רוצה לקבל מה אעשה לו. ואני לא הדפסתי חיבורי רק שיסמכו הקטנים ממני שאין כח עיונם משיג לעיין אבל מי שהגיע להוראה ויש לו לב להורות אין אני אומר קבלו דעתי. ומה שתמה מעלתו איך אחקוק בספר דבר שהטעם כמוס בלבי. אני תמה עליו וכי אני כתבתי למעלתו שטעם ההיתר הוא כמוס הלא כל טעמי ונימוקי מבואר בחיבורי ויותר ממה שמבואר שם כתבתי למעלתו באר היטב ומפורש. אבל כתבתי לו שהיה בדעתי להעלים הוראה זו ושלא לפרסמה אבל מטעם הכמוס פירסמתי ההוראה והשומע ישמע והחדל יחדל. וידע מעלתו שגם מלבד הטעם הכמוס ג"כ מצאתי עצמי מחויב בדבר עכ"פ לפרסם ההיתר בכאן בקהלתנו. שבכאן בעזה"י נזהרים מלהשחית בתער ובחוה"מ מחמת שננעלו שערי האומנים היהודים לפנייהם הלכו לאומנים נכרים בחוה"מ וממילא היה משחיתים בתער כי הנכרי אין בקי לגלח במספרים או במשיחה ולכך מצאתי עצמי כמחויב לפתוח להם שערי היתר אצל יהודים, אלא שהיה בלבי דאזלינן בתר רובא דעלמא במדינות שאינם נזהרים מן התער לכן רציתי העלים/להעלים/ עד שמטעם הכמוס אשר עמי הכרעתי לפרסם ההיתר. ולרוב טרדותי לא אאריך יותר.

שו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קנד

בענין העברת תער וגילוח בחוה"מ:

גרסינן במס' נדה נ"ב ע"ב שתי שערות האמורות בפרה ובנגעים ובכל מקום, פירש"י בתינוק ותינוקת, כדי לכופ ראשן לעיקרן דברי ר' ישמעאל, ר"א אומר כדי לקרוץ בציפורן, פירש"י לאחוז מעט, ר"ע אומר כדי שיהי' ניטלות בזוג, ופירש"י שהוא שיעורא רבא (מקריצת צפורן עיין מהרש"ל), אר"ח אמר מר עוקבא הלכה כדברי כולן להחמיר, ולכאורה לאו מטעם ספק קאמר דא"כ ה"ל למימר חוששין לדברי כולן, אך קבלה היה בידי אמוראים שכן ה"ל הלכה למשה מסיני כדברי כולן להחמיר, והמל"מ פ"ב מטומאת צרעת [ה"א] הקשה דהו"ל לרמב"ם למימר דהוה רק מספיקא, ולהנ"ל לק"מ. אלא דבפ"ב מאישות [הט"ז] הקשה מל"מ עוד למאי נ"מ אומר כדברי כולן הא בסימן אמצעי אין נפקא מינה כלל. ולכאורה לשיטת רש"י וכל הפוסקים, זולת הרמב"ם וסמ"ג דכולהו ס"ל דנטילת זוג הוא שיעור אמצעי, י"ל קושי' הנ"ל דעכ"פ איצטריך האי שיעורא לענין שבת, דמבואר פרק המצניע [צ"ד ע"ב] דשיעורא כשיעור מלא פי הזוג וכמה מלא פי הזוג שתי שערות, ואע"ג דהתם מלא פי הזוג קאמר לענין שיעור מספר השערות ולא לענין גדלם וגובהם, מ"מ מדאתמר הלכה למשה מסיני כמלא פי הזוג ע"כ צריך שיהי' גובהם וגודלם כדי שינטל בזוג ולזה צריך שיעור האמצעי הלז, ואינך שיעורא רבא כדי לכופ ראשן לעיקרן וזוטא לקריצת צפורן המה להחמיר ולק"מ, אלא לשיטת הרמב"ם ששיעור האמצעי הוא קריצת צפורן, אהא קשה למה לי האי שיעורא כיון דשיעור זוג של שבת הוא שיעורא זוטא וא"כ אמצעי למה לי. ואמנם בחידוד הלכה שבסוף ספר סדרי טהרה תירץ שפיר דנ"מ היכי דנתקדשה לשנים א' כשהיה שיעור שערות כדי שינטל בזוג והשני חזר וקדשה בזמן כדי קריצת ציפורן דדנים בשניהם להחמיר מספיקא וא"ש, אלא לפ"ז ע"כ הא דהל' בכולן להחמיר היינו מספיקא ולא מודאי שכך נאמרה הלכה, דא"כ כיון שנאמר מסיני דמשינטלו בזוג תפסו בה קידושין בודאי שוב אין קדושי שני תופסים בה, וא"כ קשיא איך קושית משנה למלך דפ"ב מטומאת צרעת דה"ל להרמב"ם לפסוק שהוא רק ספק ולא ודאי וצ"ע:

והנה שיעור הפיאה באורך מפדחת עד למטה מהאזן ולא שיהיה אורך כל שער כך אלא כל שער שגדל מפדחת עד למטה מהאזן אסור להשחיתו אלא יניח ממנו שיעורא אבל כל השערות הגדלים במקום ההוא ישנם באיסור השחתה, וכל זה באורך, אמנם ברוחב הנה הרמב"ם סוף הל' ע"ז ומשמשיה [פי"ב ה"ו] כתב דקיבל מרבתי שיעור הפיאה ארבעים שערות, והסמ"ג [לאוין נ"ז] השיג דה"ל לבאר כמ"ש בתוספתא שחייב בנזיר ובפיאה על ב' שערות, פי' דשיעור רוחב הפיאה מ' שערות הסמוכות לאזן וחייב על כל ב' שערות מהם ומדלא ביאר כן משמע דלית ליה האי תוספתא וקשה מנ"ל, כנלע"ד פירוש השגת הסמ"ג ועיין ד"מ ופרישה י"ד סימן קפ"א:

ולכאורה יש קצת להביא ראי' להרמב"ם מדאמר בנזיר ל"ט ע"ב תגלחת טהרה ז' ימים דרך +צ"ל: דכך+ שיעורו לגדל מזיא כדי לכופ ראשן לעיקרן ע"ש, ואי ס"ד כתוספתא דשיעורא ב' שערות, א"כ גם נזיר ופיאה הוא בכלל משנתינו דנדה ב' שערות שאמרו בכל מקום ופסקין הלכה כדברי כולן להחמיר ושיעורא בנטילת זוג ולזה סגי בגידול בת יומא וז' ימים למה לי, אע"כ אין שיעורא בב' שערות ואינו בכלל משנתינו דנדה, ושוב י"ל בנזיר היה הלכה למשה מסיני כדי לכופ לכולי עלמא. אך אין זה ראייה, די"ל לעולם כהתוספתא, ומ"מ כך ה' הלכה למשה מסיני להחמיר שאינו קדוש למנות ימי נזרו עד שיתגדל כדי לכופ ושוב חייב אפילו בשיעורא זוטא דכדי ליטול בזוג או לקרוץ לכל מר כדאית לי' וכך ה' הלכה למשה

מסיני להחמיר, ובנזיר גופא י"ל דבז' ימים ודאי גדלו כשיעור לכוף אבל אפשר וקרוב לודאי יש שגדילים בפחות מז' ימים והחוש והנסיון מעיד:

וכעין ראי' לשיטת סמ"ג דבמשנתנו תנן ב' שערות האמורים בפרה ובנגעים ובכל מקום, ונהי רש"י פירש דתינוק ותינוקת היינו משום שלא מצינו במשנה מפורש שיעור זה אלא בתינוק ותינוקת, מ"מ מה שייך בכל מקום אדבר אחד תינוק ותינוקת א' הוא, ואפילו תימא תרי מילי נינהו, מ"מ הא כתבו תוס' כתובות ח' ע"א סוף ד"ה שהכל, דלא שייך כל אתרי מילי כי אם אתלתא, וא"כ הכא דליכא אלא תינוק ותינוקת לא שייך למתני שאמרו חכמים בכל מקום אע"כ כייל גם שבת ותער היינו נזיר ופאה, ובאמת ברמב"ם פ"ב מאישות נזהר וכתב בהיפוך ב' שערות שבבן ושבת ובכל מקום וס"ל +אולי צ"ל: ור"ל+ פרה ונגעים ושבת ולא תער, אבל לפי גרסתנו במשנה דפורט נגעים ופרה ושוב כייל כל מקום ע"כ שבת ותער קאמר ששיעורן ב' שערות כהתוספתא וכסמ"ג דלא כרמב"ם, וממילא שוב שיעורא דתער הוא ג"כ בשיעורא זוטא דלכל הפוסקים לבר מרמב"ם הוא קריצת צפורן שהוא פחות מנטילת זוג:

והמל"מ פרק ב' מאישות תמה איך נחלקו גדולי עולם רש"י ורמב"ם במציאות אי קריצת צפורן גדול או נטילת זוג, והתי"ט בנדה [פ"ו מי"ב] כתב מסברא דנטילת זוג הוא בציר דיותר יכול לאמן ידיו ע"י כלי לתפוס השערות ממה שיתפוס בציפורן. ולולא דמסתפינא הייתי אומר דלא פליגי במציאות אלא בפירוש לשון קריצה, דרש"י לא ס"ל דלאחוז בין ב' ציפורניו כהרמב"ם שמפני זה כתב תי"ט דיותר נקל לאחוז בין שתי שפתי הזוג משני ציפורניו, דלא כן הוא דא"כ ה"ל למימר לקרוץ בציפורניו לשון רבים אבל לקרוץ בציפורן משמע אחיזה בציפורן א', פי' כשמעביר ציפורנו על עיקור השער נאחז ונסבך הציפורן בו והשער נאחז בין ציפורן לבשר, והוא ממש כעין הרגשת פגימת הסכין ופגימת המזבח אלא ששם נאמר חגירת ציפורן מפני שהציפורן נכנס לתוך הפגם והפגימה חוגרתו כמ"ש הראשונים שם פ"ק דחולין [י"ח ע"א], והכא בהיפוך הוא שהשער נחגר בין ציפורן לבשר וקריצה הוא כמו קריצת עין ושפתיים שאינם אלא נוגעות זה בזה, ואין כאן פלוגתא במציאות אלא בפירוש המשנה, וכבר העיד המשנה למלך פ"ב מאישות בסוף דבריו שהרמב"ם וסמ"ג יחידים הם בזה וכל הפוסקים סוברים כרש"י דקריצת ציפורן שיעורא זוטא והיינו הרגשת הציפורן כפגימת הסכין של שחיטה:

הארכתי בזה יען בנב"י בתרא חי"ד סי' פ' שאל הרב השואל אם כבר נגזזו השערות עד שיעורא זוטא ושוב עקבי השערות הנותרים המה כאילו אינם אם מותר להשחית הנותר בתער, והנה שאלה זו לקוחה מכזבי הרא"ש שבס' בשמים ראש סי' י"ז. ועתה נחזה אנן לשיטת סמ"ג דשיעור תער בשתי שערות וא"כ הוא בכלל המשנה ב' שערות שאמרו בכל מקום ששיעורא זוטא דידיהו לכל הפוסקים קריצת ציפורן שהוא פחות מזוג, א"כ לא מיבעיא כשיגלח בזוג עדיין ישארו כדי לקרוץ בציפורן כי אי אפשר ליטול בזוג בעומק כל כך א"כ פשוט שחייב אח"כ אהעברת תער, אלא אפילו אם יעבור שערות במשיחת אויר"ם שמחליק לגמרי ולא נשאר שום דבר, ביום שלאחריו כבר צמחו כ"ש כדי קריצת ציפורן והוא פשוט ואי אפשר להתיר תער אח"כ בשום אופן:

ואמנם להרמב"ם דנטילת זוג הוא הזוטר א"כ אם גילח עד כשיעור נטילת זוג שוב ישחית בתער, אך לעומת זה הלא לרמב"ם אין שיעורו בב' שערות ואינו נכלל בלשון מתני' ב' שערות שאמרו בכל מקום ולא נאמרו שיעורים הללו בתער וכ"כ נב"י הנ"ל. ואני אוסיף אי אין קבלה על השיעור א"כ הסברא נוטה דחייב עליו, דהרי תער לא כתיב בקרא אלא לא תשחית וחז"ל אמרו [מכות כ"א ע"א] אין גילוח שיש בו השחתה אלא בתער ולא במספרים, וא"כ ממנ"פ אי נימא דשערות הנשארים אחר גילוח הזוג הוי כמאן דליתי', הרי השחית והיינו בתער ולא במספרים כעין תער אלא תער ממש שהרי גילוח והשחית, אע"כ צ"ל מה שנשאר אח"כ שם שער עליו והוי גילוח בלי השחתה א"כ המשחית אחריו חייב, ואפילו להסמ"ג דס"ל דבעי ב' שערות וגם ס"ל שיעורא זוטא היא זוג מ"מ י"ל אין למדין מן הכללות במקום שלא נאמר בהן חוץ, כי סברא הנ"ל נכונה וסמ"ג דעת יחיד ומי יסמוך עליו במלקות דאורייתא:

והנה בענין תגלחת בחול המועד, הגאון בנב"י קמא ח"א סי' י"ג התיר לא' ההולך בין השרים (ע"ש בסוף התשובה) בהוראת שעה לגלח בחה"מ לסמוך אר"ת באם גילח ערב הרגל יגלח בחה"מ ע"י עני שאין לו מה יאכל ולחשדא לא חייש כמ"ש שם באורך, וחלקו עליו גאוני דורינו והגאון מו"ה צבי אב"ד דק"ק בערלין ז"ל בס' בנין אריאל במס' מ"ק השיב תשובה נוצחת דהא באנשי משמר נמי תנינן כה"ג [תענית ט"ו ע"ב] ולימא נמי אם גילחו ערב משמרתם מותרים לגלח במשמרתם ומתני' סתמא קתני והתם ליכא למימר משום איסור מלאכה, ועוד ראי' ברורה שאנשי משמר אסורים להסתפר אפילו גלחו ערב משמרתם, דאי ס"ד לא נאסרו אלא כשפשעו ולא נסתפרו ערב משמרתם א"כ במס' מ"ק י"ז ע"ב דבעי למימר כהן ששלמה משמרתו ברגל יגלח ברגל, וקשה אמאי כיון שפשע ולא גילח ערב משמרתו נתיר לו לגלח ברגל, אע"כ צ"ל אפילו גילח ערב משמרתו אסור לגלח במשמרתו ולא פלוג רבנן אע"ג דליכא איסור מלאכה וה"ה בחול המועד, אלו דברי הגאון ז"ל ודפח"ח. וטעמא נ"ל, דחיישינן למראית עין וחשדא, אע"ג דמייתי הגאון נב"י מירושלמי דמס' שביעית דמייתי מג"א [סי' רמ"ד סק"ו] יע"ש בביאור, התם מילתא אחריתי כל בני עירו יודעים שיש לו בית השלחין והאורחים בראותם זה מוליך זבלו בפרהסיא ואינו בוש מפני בני עירו ש"מ ידוע ומפורסם לבני עירו שיש לו בית השלחין דאל"כ לא שבקי ליה בני עירו למיעבד איסור בפרהסיא, אבל הכא הלא כל בני העיר יתגלחו עי"ז העני שאין לו מה יאכל והאורחים יחשדו כל בני העיר שפורצים גדר חכמים, מה תאמר גם כל האורחים יהיו מגלחים ע"י העני שאין לו מה יאכל כי לא יחדל אביון א"כ בטלת איסור גילוח חול המועד מכל וכל, ומזה הטעם לבד יש לאסור שלא תשתכח תקון חכמים בזה כמו שמצינו [עירובין ע"א ע"ב] שלא תשתכח תורת עירוב מהתינוקות:

והנה בנב"י תנינא סי' צ"ט ק' ק"א נראה שהרגיש בחולשת הלכה זו וכתב שלא רצה להדפיסו רק מטעם הכמוס, ואני הולך רכיל ומגלה סוד, כי בעו"ה רבו המשחיתים בעם בתער ואם יגדל זקנם בחול המועד יהיה כדי לכוף ראש לעיקר ושוב אחר י"ט ישחיתוהו בתער ועוברים על כמה לאוין דאורייתא, ע"כ טוב להתיר איסור דרבנן בכה"מ שלא יצמחו השערות כ"כ, ולטעמיה אזיל שלא מצא תשובה מספקת להשואל בסי' פ' הנ"ל ודחאו כמבואר למעיין שם, אך לפמ"ש לעיל שעכ"פ לא יצאו מידי מלקות המשחיתים בעם דאפילו יגלחו ערב י"ט האחרון מ"מ עד מוצאי י"ט יצמחו כדי קריצת ציפורן ויתחייבו א"כ למיעקר תקנת חכמים בכדי לא עקרין, ומכ"ש ליראי ה' ולחושבי שמו שאינם משחיתים זקנם למה יגלחו בכה"מ ויעברו על איסור דרבנן בגילוי פנים ובחוזק יד על מגן:

ואעתיק לשוני בגליון ש"ע א"ח סי' תקל"א: עיין ס' יד דוד רפ"ג דמ"ק [י"ד ע"א ד"ה כדתנן] מייתי כמה שו"ת שהקשו מ"ט לא התירו לגלח ערב יום טוב האחרון כמו אנשי משמר ע"ש, משמע פשיטא להגאונים לאיסור אלא שהקשו מ"ט, ולפע"ד איסור שנאסר מפני כבוד י"ט לא הותר מפני ניוול שזהו כבודו של י"ט שיכנס בי"ט אחרון מנוול, משא"כ אנשי משמר שאיסור גלוחם מפני כבוד מקדש אתי ניוול דשבת ודחי ליה:

וראה והביטה כי הגאון נודע ביהודה המתיר לא כתב אלא להוראת שעה לההולכים בין השרים ולפני מלכים יתיצבו, אלא שכתב שהיה ראוי שלא להדפיס ולפרסם היתר זה ברבים שלא ילמדו להקל לולי שחשב שקולא זו הוא גדר תורה לדעתו ומ"מ לא כתב פסק להחליט גילוח היתר בכה"מ בזה"ז, וטעם בזה כי נהי אם יראו ת"ח וגודרי גדר להפר תורה לפי הזמן והמקומות, יתקבצו וישאו ויתנו פה אל פה או במכתבים ולכשיסכימו יפרסמו במכתבים ויחתמו תחתיו גדולי פארי הזמן כך עלתה במחשבתינו להתיר איסור דרבנן פלוני מטעם כך וכך, וכעין תקנת הקהלות ור"ת בסוף ספר תשו' מהר"מ בפראג וכהנה, אבל יחיד בדורו אפילו הוא חסון כאלונים וכגובה ארזים גבהו ודבריו כראי מוצקים לא יכין +אולי צ"ל: לא יהינן להתיר אפילו מנהג קטן ממנהגי ישראל, היום יאמר הוא כך וידפיסו ויפרסמו ומחר יאמר אחר כך בסברות חלשות צנומות דקות עד שיתירו איסור דאורייתא, כאשר אירע בעו"ה בזמנינו כי רבו פריצי הדור והעמידו חזון לומר הלא גילוח חה"מ כמה מאות שנים נהגו אבותינו איסור ונצטערו ונתנוולו ועתה התירו פרושים את הדבר, כן נמי נבוא ונתיר לחלל שבת בפרהסיא בעו"ה, והקולר תלוי אח"כ בהגורמים, ומשו"ה לא התיר הגאון נב"י בפרהסיא ומ"מ נכשלו בה, ע"כ שומר נפשו יזהר וישמור ה' רגלי חסידיו מלכד:

משה"ק סופר מפפד"מ